

Ieva Melgalve

PhD, mākslas zinātniece;

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

PhD, art researcher;

Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia

E-pasts / e-mail: ieva.melgalve@lulfmi.lv

ORCID: [0009-0003-1681-2046](https://orcid.org/0009-0003-1681-2046)

Artis Ostups

PhD, literatūrzinātnieks;

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

PhD, literary scholar;

Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia

E-pasts / e-mail: artis.ostups@lulfmi.lv

ORCID: [0000-0003-2570-5579](https://orcid.org/0000-0003-2570-5579)

DOI: 10.35539/LTNC.2025.0059.01

Ievads:

materiālais pagrieziens Latvijas pētniecībā

Rietumu humanitāro zinātņu diskusijās šī gadsimta sākumā ir notikusi būtiska akcentu maiņa – arvien vairāk pētnieku apšaubā, ka cilvēks ir nošķirams no materiālās pasaules. Cilvēks vairs netiek uzskatīts par tikai metafizisku un lingvistisku būtni, kas paceļas virs trulās un nedzīvās matērijas. Šo priekšstatu aizstājusi nepieciešamība skatīt cilvēku kā daļu no apkārtējās vides, bet dabā un lietās atpazīt aģenci jeb rīcībspēju un sava veida poētiku. Šie aspekti izaicina cilvēka ierastos domāšanas mehānismus un mudina uz ētisku rīcību, saskaroties ar materialitātes citādību, dzīvīgumu un arī trauslumu.

Interese par materialitāti humanitārajās zinātnēs sāka iezīmēties vairāku pētnieku darbos – Bruno Latūra (*Bruno Latour*) piedāvātajā aktoru tīklu teorijā (*actor network theory*; 2005), Rozi Braidoti (*Rosi Braidotti*) padziļināti iezīmētajā posthumānisma pieejā (2013), kā arī Donnas Haravejas (*Donna Haraway*) izpratnē par dažādu citbūtnisku (*non-human*) aģentu pastāvīgo sasaisti ar cilvēku (1991; 2016). Šie pētnieki dažādā mērā ir ietekmējuši posthumānisma un radniecisku nehierarhisku un

nebināru domāšanas veidu attīstību. Uzmanība tajos tiek pievērsta daudzveidīgam un plašam aģenču tīklojumam, mēģinot atrast jaunas ontoloģijas. Starp primārajiem impulsiem šādu jaunu ontoloģiju tapšanā ir vilšanās humānismā, kura ierobežotais priekšstats par "cilvēku" kā esamības, jēgas un darbības centru un ierosu pārāk bieži korelē ar rasismu, eiblismu, hegemoniskas cis- un heteroseksuālas maskulinitātes dominanci, kā arī nesaudzīgu attieksmi ne tikai pret "citādo" cilvēkā, bet arī apkārtējo vidi, dzīvo un nedzīvo dabu.

Pozitīvais dzinulis posthumānisma attīstībā ir nepieciešamība atrast un izmantot pētniecības metodes, kas ļauj pilnvērtīgi analizēt cilvēka un citbūtņu (*non-humans*) komplicētās, savītās un savstarpēji atkarīgās attiecības visdažādākajās jomās – gan cilvēka un tehnoloģiju sadarbībā, gan ekoloģijā un kultūras pētniecībā, vienlaikus veidojot jaunu, mūsdienīgu pasaulei un tās problēmām piemērotu ētiku.

Apmēram 30 gadu laikā, it īpaši pēdējos 15 gados, ir izveidojies plašs posthumānistisku pieeju klāsts. Lai gan to izejas pozīcija ir līdzīga un sākotnēji tās tika apkopotas kā viens virziens (sk. Dolphijn, Tuin 2012), daudzējādā ziņā šīs pieejas ir savstarpēji pretrunīgas. Tā, piemēram, priekšstats par materialitāti kā esamības pamatu nav universāls – tas ir raksturīgs jaunā materiālisma pieejai, bet ne aģences reālismam (*agential realism*), procesa filozofijai vai objektorientētajai ontoloģijai (*object-oriented ontology*). Visas šīs pieejas vieno postantropocentrisms, proti, atteikšanās no pieņēmuma par cilvēku kā svarīgāko atskaites punktu, novirzīšanās no ierastajām hierarhijām, nedualistisks pasaules skatījums un vērīgums pret tiem realitātes aspektiem, ko humānistiskā doma atstājusi novārtā. Starp šiem skatpunktiem ir arī lietas un materialitāte, kas tiek izprastas kā dzīvīgas (*vital* vai *vibrant*), aģentīvas un iesaistītas pasaules tīklojumā. Visizvērstāk materialitāti pēta jaunā materiālisma virzieni, kam ir raksturīgs īpašs vērīgums pret materialitāti, uztverot to kā vairāk nekā "tikai" matēriju un pievēršot uzmanību tās spēkam, aģencei, attiecībām un pārmaiņām savstarpēji saistītās sistēmās (Coole, Frost 2010).

Rietumu humānistiskā doma bieži implicīti pieņem, ka matērija ir pretstats "garam" vai "prātam" un atšķirībā no cilvēka prāta tā ir inerta un pasīva. Materialitātei piedēvējot aģenci, tā tiek skaidrota ar kāda cilvēka rīcību un izvēlēm. Lielā mērā materialitāte, līdzīgi kā "daba", tiek skatīta kā "izejmateriāls" cilvēka domas un ideju iemiesošanai. Posthumānistiskās pieejas šādu pozīciju noraida un tās vietā piedāvā plakanākas (*flat*) ontoloģijas, kurās cilvēks neatrodas hierarhiski augstākā pozīcijā. Materialitātei pievērsta skatiens ir ieinteresēts, ziņkārīgs un bieži vien izbrīnīts.

Džeina Beneta darbā "Dzīvīgā matērija" (Bennett 2010) pievēršas ne tikai materialitātes aģencei, bet arī tās spējai atdzīvoties – negaidīti iegūt dzīvīgumu, spilgtumu, vitalitāti un nozīmi. Citā darbā autore iezīmē nepieciešamību pēc pasaules

atkal-apburšanas (*re-enchantment*), proti, brīnuma sajūtas atrašanas (Bennett 2001). Materialitātes aģence un dzīvīgums saistās ar priekšstatu par tās autopoētisko jeb pašradošo iedabu (Braidotti 2015), materialitāte nav "izejmateriāls" vai "resurss", bet gan pašorganizējošas struktūras, ar kurām cilvēks sadarbojas, nevis tās pārvalda. Cilvēks netiek skatīts kā nošķirts no "dabas", bet kā iesaistīts tajā, binārā nošķiruma starp dabu un kultūru vietā tiek piedāvāts termins "dabkultūras" (*nature-cultures*; Haraway 2003; sk. arī Bula 2024: 9–11), kas atspoguļo cilvēka un vides savstarpējo sapītību (*entanglement*).

Šī sapītība atklāj, kādā veidā materialitātes pētniecībā ienāk tādi "nemateriāli" fenomeni kā teksts, diskurss, priekšstati vai stāsti. Materialitāte tiek skatīta kā savstarpēji sapīta un attiecībās esoša jeb saikņota (*relational*), un šīs attiecības arī veido šķietami "nemateriālos" fenomenus. Matērija un jēga vai nozīme netiek savstarpēji šķirta vai vismaz netiek veidota hierarhiska struktūra, kurā matērija būtu "tikai forma", kurā iepildīts nozīmes "saturs". Tā vietā lietas ir aplūkotas kā "stāstošas" vai "stāstu piesātinātas" (*storied matter*; Iovino, Opperman 2014). Jaunā materiālisma pieeja ļauj padziļināti analizēt materialitāti mākslā (Barret, Bolt 2016 [2013]), politikā, ekonomikā, socioloģijā un citās zinātnēs (sk. Colman, Tuin 2024), sniedzot gan jaunus izpētes rīkus, gan vēl nebijušas atziņas.

Latvijas pētniecībā jaunais materiālisms kā posthumānisma virziens tiek izmantots lielākoties sporādiski un eklektiski, materialitātes aspektus iezīmējot kā vienu no analītiskajām kategorijām, un apvienots ar ekokritikas, feminisma, afektu un traumas studiju un citām pieejām. Bieži vien jaunā materiālisma pieeju izmanto, to neaifišējot vai pievienojot kā pētniecisku *post scriptum*. Daļēji to var skaidrot ar sistemātiska lietojumu trūkumu, jo jaunā materiālisma vai posthumānisma vispār izmantošanas tradīcija vēl nav izveidojusies, pētnieki to apgūst pastarpināti un fragmentēti, meklējot katram gadījumam atbilstošākas pieejas vai padziļinot esošās zināšanas ar jaunā materiālisma atziņām. Tā kā globālajā pētniecībā posthumānisma pieejas attīstās paralēlos un bieži vien konfliktējošos strāvojumos, viena atzara izzināšana un izmantošana negarantē izpratni par citām posthumānisma pieejām. Jaunajiem pētniekiem studiju procesā bieži pietrūkst vietējo autoritāšu pārraudzības un konsultāciju, padziļinātas posthumānistisko ideju apguves iespējas vienotā kursā. Nereti jāsaskaras ar skepsi un neizpratni, nepieciešamību skaidrot posthumānisma vai jaunā materiālisma pieejas un aizstāvēt šo pieeju pamatotību un nepieciešamību. Turklāt, lai pilnvērtīgi izmantotu jaunā materiālisma pieeju, nepieciešams vispirms mainīt domāšanu posthumānisma virzienā, proti, pārmaiņas ir ne tikai epistemoloģiskas, bet arī ontoloģiskas. Šo imeoļu dēļ jaunā materiālisma idejas Latvijas pētniecības laukā ienākušas pamazām un piesardzīgi, nereti apvienojot tās ar citām pētnieciskajām pieejām.

Viens no pētniecības laukiem, kurā iezīmējas īpašs vērīgums pret materialitāti, ir laikmetīgā māksla. Zīmīgi, ka nereti mākslinieki paši aprobē jaunā materiālisma idejas, pirms to dara pētnieki. Tā, piemēram, Kristīne Krauze-Slucka savos darbos, kā fotogrāmatā "Materiālā visuma vibrācijas. Zelta slāpes" (2021), reflektē par fotogrāfijas materialitāti; Laimdota Malle, Anastasija Šnepe-Šnepe un Rebeka Korna izstādē "Es iekodos stikla lagūnas ādā", kas 2025. gadā bija apskatāma Rīgas Laikmetīgās mākslas telpā, atsaucas uz Astrīdu Neimanis (2017), pievēršoties ūdens materialitātei un aģencei. Arī Kitijas Balcares darbs lielā mērā saistīts ar Latvijas teātrī ienākošajiem ekoteātra principiem (Balcare 2025), kas ļauj izrādei un pētniecei darboties sinerģiski, balstoties uz līdzīgiem ētikas un estētikas principiem. Citi pētnieki, kas iesaistās dialogā ar māksliniekiem, saskaras ar viņu jūtīgumu pret materialitāti, kas bieži kļūst par jaunu zināšanu atslēgu, piemēram, šādā veidā, uzsverot multisensoro jutīgumu pret materiālu un tekstūru, par tekstilmākslu inovatīvi raksta Rita Broka (Legčiljina-Broka 2021; Broka 2023), bet mākslinieces jutīgumu pret gleznas tapšanā iesaistītajām tekstūrām iezīmējusi Ieva Melgalve (2023).

Arī pētnieks var būt jūtīgs pret materialitāti, skatot, piemēram, arhīva materiālus ne tikai kā informācijas vienības, bet arī kā materiālus aģentus – šādu pieeju izmanto Līga Goldberga (2022). Uzmanība pret materialitāti laikmetīgajā mākslā šķiet viena no auglīgākajām pieejām, jo tā bieži vien labi sader ar mākslas darba autora ieceri un radīšanas pieredzi, izmanto gan mākslinieka, gan pētnieka un skatītāja/lasītāja jūtīgumu pret materialitāti un, nepretendējot pilnībā izsmelt mākslas darba "jēgu" vai "būtību", piedāvā jaunu skatījumu uz to. Līdzīga situācija iezīmējas arī jaunākās literatūras pētniecībā, kur atsevišķi autori pamazām novēršas no hierarhiskām un binārām pasaules struktūrām un tiecas arvien lielāku uzmanību pievērst dzīvotajai pieredzei un pēc iespējas tiešākai saskarsmei nevis ar abstraktiem vai simboliskiem "tēliem", bet gan materiāli un jutekliski piedzīvotām lietām un parādībām (Melgalve sagatavošanā). Šādos gadījumos materialitātes izslēgšana mazinātu analīzes potenciālu.

Otrs pētniecības lauks, kurā vērīgums pret materialitāti ir teju neizbēgams, ir vides humanitārās zinātnes, kā arī ar vidi un materialitāti saistīti antropoloģijas virzieni. Jūtīgumā pret vietu un lietām balstīta pētniecība, kas aplūko arī cilvēcisko respondentu afektīvās attiecības ar tām, bieži izrādās auglīgākā pieeja. Pat ja materialitāte nav nosaukta vārdā, tiek izmantota materiālās ekokritikas pieeja, tas ir, "pasaules materiālie fenomeni" ir uztverti kā "mezgli plašā aģenču tīklojumā, ko var "lasīt" un interpretēt kā naratīvus vai stāstus veidojošus" (Iovino, Opperman 2014: 1). Šāds jūtīgums pret vidi un materialitāti atklājas gan antropoloģes Daces Dzenovskas (2012), gan folkloristes Sanitas Reinsones (2017) pētījumos. Vides humanitārās zinātnes jau pamatuzstādījumos satur izpratni par antropocēnu un tā radītajām

pārmaiņām vidē, cilvēka, citbūtņu, klimata un tā pārmaiņu savstarpējo sapītību (Zariņa et. al. 2022), tādēļ jūtīgums pret materialitāti šajā nozarē ir gandrīz neizbēgams. Posthumānisma pieejas savos pētījumos plaši izmanto Dace Bula, iesaistoties arī dialogā ar jauno materiālismu (piemēram, Bula 2023), un Anne Sauka, aizstāvod nepieciešamību pēc iemiesotas domāšanas saskarsmē ar dabu, kultūru un zināšanām (piemēram, Sauka 2024).

Trešais virziens, kā Latvijas pētniecībā izpaužas vērīgums pret materialitāti, ir sastopams radnieciskās pētniecības metodēs. Piemēram, feminisma jūtīgumus pret ķermenisko un tā pieredzēm cieši savijas ar uzmanību pret materialitāti (Alaimo, Hekman 2008) un ļauj pētniecei Janai Kukainei organiski iekļaut materialitāti gan pētnieciskajā darbā (2024), gan publicistikā. Arī afekta un traumas studijas, kam raksturīga izpratne par materialitātes afektīvo iespaidu un tās spēju gan "glabāt", gan atsaukt atmiņā afektīvus vai traumatiskus impulsus, iekļauj materialitāti kā pētījuma daļu vai pat pilnvērtīgu tās objektu, piemēram, Ivetas Feldmanes (2023) vai Arta Ostupa (2024) pētījumos. Feminisms, afektu teorija, ekokritika un citas pieejas mēdz izvairīties no binārām opozīcijām un hierarhiskām struktūrām, tādēļ pāriet uz materialitātes pilnvērtīgu atzišanu neprasa lielu ontoloģisku lēcieni. Turklāt visi minētie faktori – pētnieku dažādās intereses un starpdisciplinārā pieredze, dažādi impulsi materialitātē balstītai pētniecībai, kā arī vienotas "jaunā materiālisma skolas" trūkums – ļauj izmantot pētniecisku un afektīvu jūtīgumu pret materialitāti daudzveidīgos un auglīgos pētniecības veidos.

Šis žurnāla "Letonica" numurs iecerēts kā aplūkoto pētījumu turpinājums, parādot materialitātes pētniecību kā vienu no Latvijas humanitāro zinātņu spilgtākajām tendencēm. Numurā pārstāvētas tādas disciplīnas kā filozofija, mākslas zinātne, literatūras pētniecība un teātra zinātne un aplūkoti jautājumi, kas saistīti ar enerģētiku, rituāliem, arhīviem, skulptūrām, pilsētu, lietām un ķermeni. Rakstos izmantotas dažādas teorētiskās perspektīvas – asamblāžas teorijas, feminisma filozofija, jaunais materiālisms un objektorientētā ontoloģija –, veidojot organisku saikni starp konceptuālu vērienu un konkrētu mākslas, literatūras un teātra piemēru analīzi. Piedāvājot ieskatu dažādās kultūras parādībās un nostiprinot materialitātes izpētes terminoloģiju latviešu valodā, numura raksti, cerams, iedvesmos jaunus pētījumus posthumānisma ideju gaismā.

Numuru ievada Andreja Baloža un Aināra Kamoliņa pētījums par enerģētikas infrastruktūras sociālo un politisko dimensiju, skatot, kā elektrības tīkli iemiesoja varas, morāles un kultūras vērtību attiecības Latvijā līdz 1939. gadam. Jana Kukaine un Anne Sauka raksta par augu un ūdens reprezentāciju laikmetīgajā mākslā, tuvāk pievēršoties fotomākslinieces Ivetas Gabaliņas darbiem un izceļot augu un ūdens aģenci. Līga Goldberga izpētījusi fotogrāfes Zentas Dzividzinskas arhīvu ekosistēmu

un apropiācijas likteņus, kas parāda mākslas spēcīgo ietekmi uz zināšanām un cilvēku attiecībām ar materialitāti. Mākslas vitalitātei veltīts arī Augustes Petres raksts par skulptūru kā fenomenu, kurā satiekas materialitāte un feminisms. Jānis Taurens analizē Annas Lāces arhitektūras porainības jēdzienu jaunā materiālisma perspektīvā, tādējādi satuvinot modernisma kultūras mantojumu ar mūsdienu teorētiskajām atziņām. Ieva Melgalve piedāvā pirmo izvērsto pētījumu par Arvja Vigula dzeju, koncentrējoties uz lietu vientulības atspoguļojumu, kura izzināšanai lieliski noder objektorientētās ontoloģijas filozofija. Numuru noslēdz Kitijas Balcares raksts par cilvēka un dabas attiecībām Latvijas mūsdienu teātrī.

Lasot šos rakstus, skaidri iezīmējas posthumānisma ideju spēja dziļāk izprast dažādus kultūras fenomenus, turklāt neaizmirstot to vēsturiskos un politiskos kontekstus. Līdz ar to koncentrēšanās uz materialitāti humanitārajās zinātnēs ir savienojama ar citām, ierastākām pētniecības paradigmām – ja cilvēks sevi vairs neizprot kā izolētu subjektu, tās netiek atceltas, bet drīzāk padarītas daudzslāņainākas un paškritiskākas.

Literatūra

Alaimo, Stacy; Hekman, Susan (2008). Introduction: Emerging Models of Materiality in Feminist Theory. Alaimo, Stacy; Hekman, Susan (eds.). *Material Feminisms*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 1–19.

Balcare, Kitija (2025). Ecotheatre as a Tool of Environmental Imaginary. Bentz, Julia; Ristić Trajković, Jelena (eds.). *Imagining, Designing and Teaching Regenerative Futures: Art-Science Approaches and Inspirations from Around the World*. Singapore: Springer, pp. 101–105. https://doi.org/10.1007/978-981-96-9029-9_15

Barrett, Estelle; Bolt, Barbara (eds.) (2016 [2013]). *Carnal Knowledge. Towards a 'New Materialism' through the Arts*. London: I. B. Tauris.

Bennett, Jane (2001). *The Enchantment of Modern Life: Attachments, Crossings, and Ethics*. Princeton: Princeton University Press.

Bennett, Jane (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.

Braidotti, Rosi (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity.

Broka, Rita (2023). Ainavas identifikācija Heimrāta skolas pārstāvju tekstilijās personīgās ģeogrāfijas kontekstā. *Letonica*, Nr. 48, 51.–60. lpp. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2023.0048.06>

Bula, Dace (2023). Flood Stories: Agency of Water and Relationality of Narrative. *Narrative Culture*, No. 10(1), pp. 1–25. <https://doi.org/10.1353/ncu.2023.0000>

Bula, Dace (2024). *Literārās dabkultūras: Reģinas Ezeras zooproza ekokritiskā lasījumā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Iovino, Serenella; Opperman, Serpil (2014). Introduction. Stories Come to Matter. Iovino, Serenella; Opperman, Serpil (eds.). *Material Ecocriticism*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 1–17. <https://doi.org/10.2307/j.ctt16gzq85.5>

- Coole, Diana; Frost, Samantha (2010). Introducing the New Materialisms.
- Coole, Diana; Frost, Samantha (eds.). *New Materialisms: Ontology, Agency and Politics*. Durham: Duke University Press, pp. 1–43. <https://doi.org/10.1215/9780822392996-001>
- Colman, Felicity; Tuin, Iris van der (eds.) (2024). *Methods and Genealogies of New Materialisms*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9781399530071>
- Dolphijn, Rick; Tuin, Iris van der (eds.) (2012). *New Materialism: Interviews & Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanities Press.
- Dzenovska, Dace (2012). *Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
- Feldmane, Iveta (2023). Ķermenis un afekta reprezentācija Ilmāra Blumberga portretu sērijās. *Mākslas Vēsture un Teorija*, Nr. 27, 52.–61. lpp.
- Goldberga, Līga (2022). Postcards in the National Library of Latvia: Options for the Interpretation of Photographic Materials. *Letonica*, No. 46, pp. 186–208. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2022.0046.L.G.182.204>
- Haraway, Donna (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, Donna (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, Donna (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373780>
- Krauze-Slucka, Kristīne (2021). *Thirst for Gold. Vibrations of the Material Universe*. Vilnius: NoRoutine books.
- Kukaine, Jana (2024). *Viscerālā estētika: afekti un feministiskā māksla postsociālismā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Latour, Bruno (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Legčijina-Broka, Rita (2021). Mythological Matter: Folklore Images in the Landscape of Latvian Textile Art in the Second Half of the 20th Century. *Letonica*, No. 43, pp. 113.–131. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2021.0043.R.L.B.113.131>
- Melgalve, Ieva (2023). Posthumānā domāšana mākslas darba pētniecībā: Inetas Freidenfeldes mazās ontogrāfijas. *Letonica*, Nr. 48, 143.–163. lpp. <https://doi.org/10.35539/LTNC.2023.0048.08>
- Melgalve, Ieva (sagatavošanā). Lietas un daba: posthumānisma ieskaņas jaunākajā dzejā. Ostups, Artis (sast.). *Latviešu literatūra 2016–2024*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Neimanis, Astrida (2017). *Bodies of Water: Posthuman Feminist Phenomenology*. London: Bloomsbury Academic.
- Ostups, Artis (2024). The Screaming Thing: A Material Ecocritical Exploration of Trauma in Aleksandrs Pelēcis's Poems. *Respectus Philologicus*, No. 45(50), pp. 71–83. [https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2024.45\(50\).6](https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2024.45(50).6)
- Reinsone, Sanita (2017). *Apmaldīšanās poētika teikās, stāstos un sarunās*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Sauka, Anne (2024). Embodied Critical Thinking and Environmental Embeddedness: The Sensed Knots of Knowledge. Schoeller, Donata; Thorgeirsdottir, Sigridur; Walkerden, Greg (eds.). *Practicing Embodied Thinking in Research and Learning*. London: Routledge, pp. 175–190.
<http://doi.org/10.4324/9781003397939-16>

Zariņa, Anita; Svece, Artis; Vinogradovs, Ivo (2022). Mapping Common Ground: Towards the Environmental Humanities in Latvia. *Letonica*, No. 44, pp. 6–15.
<https://doi.org/10.35539/LTNC.2022.0044.A.Z.A.S.I.V.0001>